

במדרש (איכ"ר א, נז) איתא 'חטאו בכפליים דכתיב חטא חטאה ירושלים, ולקו בכפליים דכתיב כי לקחה מיד ה' כפליים בכל חטאתיה, ומתנחמים בכפליים דכתיב נחמו נחמו עמי'. וצריך להבין הביאור בחטא בכפליים, בעונש בכפליים, ובנחמה בכפליים. על איזה כפליים מדובר.

והנה בתורה מצינו 'כפליים' גבי דין תשלומי גנב, ו'כששאלו תלמידיו את רבי יוחנן בן זכאי מפני מה החמירה תורה בגנב יותר מגזולן אמר להן וכו' כביכול עשה עין של מטה כאילו אינה רואה' (ב"ק ע"ט:), וברמב"ם בהלכותיו (פ"א מגניבה ה"ד) כתב לגבי דין תשלומי גנב, 'גנב שהעידו עליו עדים כשרים שגנב חייב לשלם שנים לבעל הגניבה וכו' נמצא מפסיד כשיעור שביקש לחסר את חבירו',¹ וצ"ב מהי החומרא היתרה של גנב יותר מאשר גזולן שנענש על כך שחשב להזיק את חבירו.

ואין מסתבר שכל החילוקים שמצאנו בין גנב לגזולן² בין בעצם הדבר שנחלקו לב' שמות מזיקים נפרדים ובין מצד שנתמעטו מגניבה ולא מגזילה, הגדרת ההבדל ביניהם תהיה רק משום שגנב עושה עין של מטה כמי שאינה רואה. ונראה להבין עניין זה, דהנה בפרשה העוסקת (שמות כב, ח) בדיני שומר פקדון הטוען לפטורו טענת גנב ונמצא ע"י עדות שקרן משלם שנים לרעהו כמש"כ, 'אשר ירשיעון אלהים ישלם שנים לרעהו'. וביאר רש"י שפס' זה לצדדין קתני, וז"ל, 'ויחקרו את העדות אם כשרים הם וירשיעוהו לשומר זה ישלם שנים, ואם ירשיעוהו את העדים שנמצאו זוממין ישלמו הם שנים לשומר',³ וצ"ב איך בתוך פרשת 'טוען טענת גנב' נכנס דינם של עדים זוממים, ודומה הוא לדברי הרמב"ם הנ"ל שהיוב הגנב הוא על מה שביקש לחסר את חבירו, שזהו גם כעין דינא של 'כאשר זמם' שמתחייבים הם העדים זוממים על מה שזממו להפסיד לחבריהם.

ויש לומר דכאן נתבאר שורש החילוק בין גניבה לגזילה, דגזילה מוציא את הממון בפועל מיד הבעלים ובגניבה ניתוסף שהיו פגיעה בבעלות, והיינו ד'בגניבה' האופן בו הגנב לוקח את החפץ בסתר, בזה הוא מעמיד את עצמו במקום הבעלים, אשר לא ראו הלקיחה ולא יכלו לעכבה, ואינם יודעים את מי לתבוע, ונמנעת מהם הדרך להשיב את הגניבה,⁴ בשונה ממעשה 'גזילה' דאמנם חוטף הוא את החפץ אך עושה זאת מיד ובפני הבעלים. אולם בגניבה, הוא קובע את עצמו להיות בעלים במקום הבעלים האמיתי. ואפילו בליסטים מזוין (למ"ד גנב הוא), ע"י מעשהו הבעלים אינו יכול להפעיל את כח הבעלות שלו, דאינו חוטף מידו אלא מונע ממנו ע"י נשקו את האפשרות להגן על ממונו ועי"ז כאילו חוקק את בעלותו שלו בחפץ.

וזהו צד הדמיון בין חיוב כפל בגניבה ל'כאשר זמם'. דבעדים זוממים לא רק שמזיקים, אלא פועלים הם שהדין יקבע את הנזק, שיהיה נחשב שמגיע לו מיתה, דהיינו שהחזיק יבוא אליו מחמת קביעה שמגיע לו הנזק, וא"כ בדומה לעדים זוממים שביקשו לקבע החיסרון שבאו ליצור, גם בגניבה בא לחסר את הבעלות של חברו ולקבוע את החיסרון שיצר, ולא רק לקחת ממנו את החפץ גרידא שאותו הרי אפשר להשיב. ומעתה יובנו דברי הרמב"ם שכ' גבי חיוב כפל 'נמצא מפסיד כשיעור שביקש לחסר את חבירו'. ומה מאוד מדוקדקים דברי הרמב"ם 'חייב לשלם שנים לבעל הגניבה'. דזוהי סיבת חיובו כפל, שמתחייב משום שביקש לגנוב מלבד החפץ גם את הבעלות.⁵ ומובן היטב גם מדוע כל דין זה נכתב בפרשת טוען טענת גנב, דהרי אותו שומר בא לגנוב את חבירו בטענה שגנב ממנו ובכך רוצה הוא הרי להיפטר ע"פ הדין.⁶

ג.

ועל פי זה נוכל לבאר, דברי המדרש שישראל חטאו בכפליים, נענשו בכפליים, וינוחמו בכפליים. דבכל חטא מלבד מה שיש את החטא לעצמו, יש דבר נוסף שכששנה בחטא נעשית לו כהיתר, והיינו שלא רק שהחטא אלא שהדבר נהיה אצלו מקובל, מה שאתמול היה מופקע היום זה אפשרי. וזהו 'חטאו בכפליים' שנעשה אצלם החטא כמי שעושים כדון. וכן מתבאר בגמ' בסוכה (נב:): 'אמר רבא בתחלה קראו הלך ולבסוף קראו אורח ולבסוף קראו איש (ופרש"י, איש – בעה"ב) שנאמר 'ויבא הלך לאיש העשיר ויחמול לקחת מציאנו ומבקר לעשות לאורח', וכתוב 'ויקח את כבשת האיש הרש ויעשה לאיש הבא אליו'. ומבואר, שבחטא יש מצב שנהיה בעה"ב – קבוע בחטא. ולפי מה שנתבאר מדויק הוא מה שלמדו זאת מגנב שעיקר חטאו הוא בכך שעושה עצמו לבעה"ב על הגניבה.

וכעונש על החטאו בכפליים נענשו בכפליים, דעל הפס' 'נחשבנו כצאן טבחה' (תהילים מג, כג) פי' הגר"י בלאזר⁷ שהתנהגו עם כלל"י כצאן שנועד להישחט, דבעלמא כשהורגים בני אדם ישנה רחמנות מסוימת אבל היחס לכלל"י היה כצאן שנועדו ונוצרו לכך, וכך גם כ' בפרשת התוכחה (וילך לא, יז) 'והסתרתי פני מהם והיה לאכול וגו', והיינו

¹ ודומה למה שכתב התו"ט בריש מס' ב"ק שהל' נזיקין מתפרש על המזיק, משום שבהזיקו הוא נזוק דהרי חייב בתשלומי ההזיק.

² כדמצינו בתורי"ד בסוגית קרן כעין שגנב (ב"ק סה.). וכן ידוע חילוק הגר"ח גבי מעשה גניבה.

³ ובדרך אגב מתיישבת קשיית היראים מהיכ"ת שישלמו עד"ז לנידון, דלרש"י מבואר כן בפ' זה.

⁴ וכן מבואר בשי' רבנן דסתם גניבה ייאוש בעלים (ב"ק סז.), וכדפירש רש"י שבגניבה מתיימש משום שלא יודע למי לתבוע.

⁵ וזה בכלל ד' הגמ' שהגנב עושה עין של מעלה כמי שאינו רואה, שמעלים עצמו מהדין האמיתי, ורוצה ליצור דין חדש שהוא הבעלים.

⁶ ועפ"י יתבאר ד' הגמ' בכתובות (יט.) 'אמר ליה רב נחמן גנובא גנובי למה לך אי סבירא לך כר"מ אימא הלכה כר"מ', ויש להבין מה השיכות בין מה שלא אמר שהלכה כר"מ ללשון 'גנב', ולהנ"ל יתבאר שכוונתו שבא לקבוע שהלכה כר"מ, בצורה של התגנבות.

⁷ הובא בפ' שיח יצחק על התפלה בביאור ה'הוא רחום'.

שישראל בגלות יהיו מיועדים לאכילה, וזהו חלקו בכפליים שלא רק שהרגו אותם אלא כל היחס אליהם היה כאילו זה יעודם. וכך היה בחורבן אירופה שכל ההתעללות וההשמדה הייתה כביכול בשם הנאורות ומעוגנת בחוק שלהם.⁸

ד.

וכן הוא בגזירות דהשתא, אף שנאמין ונקוה שתשובה תפילה וצדקה יעבירו רוע הגזירה, ובעז"ה לא יתקיימו, מ"מ על זה היה דוח ליבינו, על אלה חשכו עיננו, על שנגזר, והגזירות הם ע"י חוקים. אם אצלנו יש מצב ח"ו של חטאו בכפליים שנהיה מקובל, יכול לבוא מצב של לקו בכפליים ח"ו. מו"ר הגר"י דיוויד אמר מקדמת דנא שיש לעשות שיעורים ביום שישי ואף אם לא יגיעו הרבה בחורים.⁹ דכמו שאנו מוצאים דחומרת סדום הייתה שרשעותם הייתה בחקיקה (עי' במלבי"ם), כך אין לבטל את התורה ביום שישי בחקיקה, שזה יהיה הנורמה. וכך אומרים בהפמרת פרשת חזון 'שמעו דבר ה' קציני סדום האזינו תורת אלוקיננו עם עמורה' – דנגד חוקי התורה חוקים אחרים. והתביעה על ישראל הייתה שהיו כסדום, שחטאו בכפליים, ונקבע אצלם החטא. כך אף אצלנו אם קבענו זמן חוקי מחוץ לתורה, התורה עלולה להיות מחוץ לחוק.

ה.

וכשם שה'חטאו בכפליים' הוא שנעשה החטא לקבוע וברדין. וה'לקו בכפליים' הוא שנעשו הצרות לקבועות ומעוגנות. כך גם תהיה ה'נחמה בכפליים', שלא רק שיתקן החורבן אלא אף יהיה מצב שלא יהיה שייך בו חורבן, שהנחמה תהיה קבועה בצורה שלא תוכל להתבטל. וכמו שכתוב בהפמרת פר' עקב שהיא מז' דנחמא, 'ותאמר ציון עזבני ה', וה' שכחני, התשכח אשה עולה מרחם בן בטנה גם אלה תשכחנה ואנכי לא אשכחך'. והיינו שגם קשרי הטבע הכי אמיצים יתבטלו, אבל 'אנכי לא אשכחך'. וכמו שכתב רש"י בהקדמה לשה"ש 'ומזכיר חסדי נעוריה וכו' להודיעם כי 'לא ענה מלכו' (איכה ג לג), ולא שילוחיה שילוחין' – לא יכול להיות גירושין, ולא יכול להיות חורבן. וכן מבואר במה שכ' בסוף הפמרת פרשת מטות שהיא ההפמרה הראשונה מג' דפרעונתא, 'כה אמר ה' זכרתי לך חסד נעורך, אהבת כללתיך, לכתך אחרי במדבר בארץ לא זרועה, קדש ישראל לה' ראשית תבואתה, כל אכליו יאשמו רעה תבא אליהם נאם ה'. ופרש"י, 'כראשית קציר לפני העומר שאסור באכילה והאוכלו מתחייב כן כל אוכליו יאשמו', שהגויים יענשו שאכלו את כלל"י שהוא מאכל האסור להם, יאשמו – שתהיה עליהם תביעה מיוחדת וידונו כאשמים. והיינו דע"י הנחמה בכפליים יתגלה כיצד החורבן מופקע מעיקרו. ורש"י בסוף שה"ש (ח יב) כתב שישלמו חומש כדין המועל מן ההקדש (ועי' בהגר"א שם). והוא גם מענין הנחמה בכפליים, דהרי חומשו עולה לו בכפילו (ב"ק ס"ה).

ובחבנה זו שמהות החורבן היא לעשות דבר שהיה מופקע לאפשרי שזהו ה'לקו בכפליים'. נבוא להבין המעשה כמרתא בת בייתוס (גימין נו). שהיתה עשירת ירושלים, וכשהיה רעב שלחה לקנות לה לחם סולת, וחזר השליח ואמר שנגמר הסולת אבל יש פת נקייה, ושלחה אותו לקנות את זה, וכשהלך מצא שנגמר אף הפת הנקייה וכו', עד שהלכה לרחוב בלי נעלים לקנות אוכל, ונתקלה בגללי בהמה ומתה (ופרש"י שם, מחמת אסמניסותה), קרי עלה רבן יוחנן בן זכאי 'הרכה כך והענוגה אשר לא נסתה כף רגלה'. ואינו מובן מדוע השליח לא קנה לה בתחילה את מה שיש. אלא שאכן זה היה מופקע לקנות את הדבר הפחות, כיון שהאוכל לא היה ראוי לה, ולא היה בכלל השליחות לקנות הדבר הפחות. וכל פעם היה צריך הסתגלות חדשה למצב. ובאמת כשיצאה לרחוב יחפה זה היה דבר בלתי אפשרי בשבילה ומתה. וזה ה'זתרד פלאים' (איכה א, ט) עומק הירידה בגלות שנצרכו לדברים שבשבים היו מחוץ למציאות. והוא מה שמקוננים בלשון "איכה", כיצד והיאך נעשה הדבר שהיה מופקע למציאות, – איכה ישבה בדד העיר רבתי עם וגו'. ואם כן זכינו להבין את עניין ה'כפליים', ה'חטאו בכפליים', שעשו את החטא מדבר שאינו אפשרי לדבר אפשרי וכמ"ש ביחזקאל (ח, יב) 'כי אומרים אין ה' ראה אתנו עוב ה' את הארץ', שהופכים בתפיסתם מה שלא יכול להיות לאפשרי. וה'לקו בכפליים', שהיה אפשרי וחוקי לייסרם ולהורגם. וה'נחמה בכפליים', שהגלות שהייתה כדבר אפשרי תהיה דבר המופקע מן המציאות, ולא תהיה יותר גלות.¹⁰

⁸ וכן סיפר הגר"י הוטנר שבבחרותו חזר בחור מגרמניה והתפעל בפני חבריו על הדרך ארץ של הגרמנים ימ"ש, שכששואלים אותם מה השעה עונים, השעה כך וכך, ומוסיפים בשאלה לא כך, ואמר לו הגר"י שאין לשבח את הגוים, ומען לו שאל לו להיות גזעני. ולאחר שנים הגיע אותו בחור להגר"י, והראה לו שנקטעה ידו, וסיפר שכששואה הגרמנים ימ"ש חתכו את ידו, שאלוהו, האם לא כך, כלומר הרי אתה מאשר את זה. וכן היו שלמים במקומות ציבורים יהודים וכלבים לצאת מכאן, – נחשבנו כצאן טבחיה'.

⁹ וכך הוא ביש' פחד יצחק כל השנים.

¹⁰ וי"ל שגם האבלות היא בכפליים, והוא האמור בברכת נחם 'ליבי ליבי על חלליהם מעי מעי על חלליהם וגו'. שעי"ז נזכה לנחמה בכפליים, אשר זוהי תוכן החמשך, כי אתה השם באש וגו' וכמ"ש.